

Enzo Pace

Zašto religije ulaze u rat?

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2009. Str. 156

Knjiga Enza Pacea s naslovom *Zašto religije ulaze u rat?*, potvrđuje u cijelosti postavku Juergena Habermasa da mi živimo ne samo u postmodernome, nego u “postsekularnome društvu”, u društvu koje u bitnome obilježava religijsko, u društvu u kojem se religiju uzima kao temeljnu odrednicu najvažnijih čovjekovih identiteta – kulturnoga, nacionalnog, političkog, vjerskog ... Time nam se to naše *postsekularno društvo* pokazuje kao suprotnost onome društvu o kojem smo mogli slušati prije nekoliko desetljeća, o kojemu je govorio i sam profesor Pace, a koje se nazivalo sekularno društvo, i kada se smatralo da religija i Sveto polagano nestaju, da gube svoje značenje u modernome društvu. Međutim, danas vidimo da u odnosu na to nekadašnje “sekularno društvo” religija u ovome vremenu dobiva sve veću važnost ne samo u privatnome životu, nego i u društvenoj javnosti. Jedanaesti rujna, čiju smo 10. obljetnicu sjećanja imali prije petnaestak dana, postao je kamen međaš suvremene povijesti. Ljudi se danas određuju prema tome što je bilo prije, a što poslije njega. Jedanaesti rujna urezao se u pamćenje modernoga zapadnoeuropskog čovjeka. Taj događaj je pokazao da u sekulariziranom svijetu u kojem živimo, unatoč svim procesima sekularizacije, religija igra jednu veoma važnu ulogu, i ona ima ogromnu moć i posjeduje veliki potencijal koji može biti iskorišten kako za dobrobit čovječanstva tako i za nasilje.

Knjiga *Zašto religije ulaze u rat?*, autora, Enza Pacea, profesora na Sveučilištu Padova u Italiji, obseže 156 stranica. Pored *Predgovora* koji je sam autor napisao u povodu hrvatskoga izdanja ove knjige, zatim *Uvoda* i *Popisa korištene literature* te *Pogovora* knjizi iz pera prof. dr. Siniše Zrinščaka pod naslovom “O religiji i ratu iz sociološke perspektive” knjiga ima pet zasebnih, međusobno na uvodnim postavkama povezanih poglavlja.

U predgovoru hrvatskome izdanju prof. Pace naznačuje da se tijekom boravka u bivšoj jugoslavenskoj državi, upoznavajući prve generacije sociologa religije, kao što su bili prof. dr. Srđan Vrcan ili prof. dr. Vjekoslav Mikecin upoznao također, zahvaljujući upravo njima, “vezu između religije, nacionalnog identiteta i lokanih kultura na Balkanu”, upoznao dakle vezu koja je na područjima zahvaćenim procesima sekularizacije već bila prekinuta, uz napomenu odmah na početku *Predgovora* da mu se zamisao da napiše ovu knjigu rodila “na ruševinama Staroga mosta

u Mostaru". Zapravo, rušenje Staroga mosta postalo je, smatra on, predvodnica kasnijih događaja u Europi i svijetu, pa sve do 11. rujna 2001., kada su materijalna zdanja postali religijski simboli onoga drugoga, Neprijatelja, i od kada je njihovo rušenje značilo pobjedu nad Neprijateljem. Taj "mostarski" događaj, naglašava Pace, a s njime se možemo u cijelosti složiti, promovirao je ideju koja će se također kasnije javno izreći u Njemačkoj i Francuskoj, a nedavno i u Norveškoj, koja kaže da se "ne može zajednički živjeti u različitosti" i da je nemoguće uspostaviti "solidarnost među strancima", da je propao "projekt multikulturalnosti", svejedno što mi pod tim pojmom podrazumijevali. Pace stoga naglašava da živimo u vremenu u kojemu su iznova otvoreni "arhivi sjećanja", iz kojih se izvlače novi i, već sam jednom napisao, iz kojih se izvlače još bjelji kosturi (kao ovih dana kod nas) koji bi na mjesečini ljudske mržnje trebali pokazati da su oni posljedica onih drugih, naših neprijatelja koje treba mrziti, istrijebiti, uništiti, onih drugih koji su stranci, tuđi, koji su različiti od nas. I stoga prof. Pace svoje djelo i temelji na analizi "sukoba sjećanja" u modernim društvima, na odnosu između religije i sjećanja koji predstavljaju posudu, kako on sam kaže "s gorućom žeravicom postavljenom na tronožac, na kojemu se stvara snažna društvena energija, snažna društvena moć koja povezuje tri važne činjenice: Riječ – Narod – Zemlja". Pozivajući se na poznatoga povjesničara Halbwachsa autor napominje da se taj mehanizam kolektivnoga sjećanja javlja uvijek kada neka zajednica dođe u krizu. U tome smislu i moderne *politike identiteta* postaju *politike sjećanja*, politike pripadanja naciji s podrškom u religiji.

Matrice na kojima su počivali i izrastali vjerski ratovi u Europi, ili pak križarski pohodi, a za koje se mislilo da su daleka i nepovratna prošlost, iznova postaju aktualne. Iznova se, smatra autor, temeljem vjerskih suprotstavljanja crtaju nove zemljopisne granice (Pakistan, Bosna i Hercegovina) uz napomenu da se ovdje pod vjerskim ratom ne razumijeva rat radi obrane neke od vjerskih doktrina, kao npr. *Dogme o bezgrešnome začecu bl. Djevice Marije*, iako u nekim slučajevima to može i biti, kada se npr. muslimane poziva na sveti rat *Džihad* zbog objavljivanja Muhamedovih karikatura.

Zapravo, prof. Pace naznačuje da se u krilu svih velikih svjetskih religija stvaraju pojedinci i pokreti koji se služe "religijskim kompasom" u iscrtavanju kognitivnih mapa kojima se treba kretati "mentalni stroj rata" i to rata koji stvara Neprijatelja s kojim se treba boriti i kojega, ne budimo navini, "treba uništiti". Stoga politički vođe, a povijest nam o tome dosta puno svjedoči, i naša nedavna, uvijek kad im nestane uvjerljivih motiva za vođenje rata posežu za svetim vrijednostima koje baštine svi članovi određene nacije. (Pri)sjetimo se samo otvaranja škrinja negativnoga sjećanja krajem devedesetih kada se kroz mjesta koja su se nalazila na granici "naših vekovnih neprijatelja": islama i katoličanstva počelo nosati "mošti cara Lazara", kada se nudilo "hleba i soli".

U poglavljima koja slijede autor nastoji istražiti odnos između religija i politika identiteta ograničavajući se na neke "egzemplarne slučajeve" kao što su: Šri Lanka, Izrael te Bosna i Hercegovina, zatim Ruanda i islamske zemlje u kojima se regrutiraju samoubojice.

Navodeći i analizirajući određene slučajeve prof. Pace je želio dokazati temeljne postavke na kojima gradi tekst knjige:

1. da su politike identiteta društveni, ali i politički pokreti koji žele potvrditi postojanje zajedničkih vrijednosti kod svih članova neke zajednice i koji žele te vrijednosti preobraziti u pravima prema kojima se samo društvo ravna (12-13);
2. da je identitet time “prirodna danost” koji za upravljačku strukturu postaje krajnji izvor državnoga legitimiteta. Time identitet postaje nešto što je neupitno, sveto i nepromjenjivo, nešto što se uzima “zdravo za gotovo”, o tome nitko ne postavlja pitanje.
3. U tome smislu, identitet je “nosivi zid” u svijetu životu pojedinaca, a religija je “smisleni dodatak” tome “nosivom zidu” i služi “za jačanje društvenoga djelovanja sve do gubitka svakoga *stida*”, a to znači da se u takvim kolektivnim pokretima prelaze sve granice “logičke doličnosti”. Ne trebamo prelaziti granice Republike Hrvatske ili Bosne i Hercegovine da bismo prepoznali taj *gubitak stida*, gubitak *srama*: maltretiranje svojih najbližih susjeda, silovanja (o čemu se u Hrvatskoj sve do sada šutjelo, iako je taj čin zlostavljanja proglašen “ratnim zločinom”) zatim izživljavanja na ranjenicima, zatvorenicima. Sjetimo se Vukovara, Škabrnje, Srebrenice, ali i Dretelja, Jablanice itd.
4. U takvom okruženju religije koristeći se svojim aparatom rituala i simbola uprizoruju prostor, kazališnu predstavu, u kojoj se, kako dalje kaže Pace, prikazuje drama identiteta, drama ugroženosti vlastitoga narodnog bića od Neprijatelja. U tome smislu, smatra autor, religije se upuštaju u rat kao djelotvorno društveno komunikacijsko sredstvo koje u dubini ljudskih osjećaja uvjerljivo tvrdi da je pribjegavanje nasilju dobro. Jer, zašto gotovo ni jedan od optuženika u Den Haagu nije priznao da je u posljednjem ratu učinio nešto Zlo. Svi su odreda rekli: “Časni Sude, nisam kriv!”, unatoč nepobitnim dokazima da su počinili zlodjela. I ne treba puno pameti za to jer su svi oni za religijske zajednice kojima pripadaju narodni heroji, patnici, žrtve, osobe koje sebe žrtvuju na Oltaru Domovine, pojedinci koji su očuvali životni prostor onima koji baštine isti nacionalni, religijski i kulturni identitet kao i oni.
5. U tome smislu, smatra autor, religije ustrajavaju na postojanju “utemeljiteljskog mita o kolektivnim identitetima” i time postaju tumači i revne sluškinje “organske solidarnosti neke etničke skupine” (Od stoljeća sedmog, od pokršćavanja Hrvata) braneci na taj način u ime nadnaravnih bića neprekinuto jedinstvo između naroda i Crkve (kada Bog postaje Srbin, Hrvat, Židov). U takvim nastojanjima očuvanja ugroženoga identiteta sukobi s neprijateljem predstavljaju “životni dah koji hrani mozak društva kisikom kolektivnih pokreta” i skupina s vjerskom osnovom, što ratu daje eshatološka obilježja: to je borba Dobra protiv sila Zla. Zbog čega onda postoji npr. u Bosni i Hercegovini: *Groblje šebida i palih boraca* iako su svi pokojni muslimani. Ali jedni su u tome ratu po shvaćanju religijskih vođa bili “svetiji”. Time religije, kolikogod željele biti univerzalne postaju etničke, a to znači parcijalne ideologije zaboravljajući pri tome, kao u slučajevima međusobnih sukoba katolika, pravoslavaca, protestanata, muslimana, židova, da svi potječu iz istoga Abrahamova krila. Upravo je u Sarajevu izišla knjiga Karla-Josepha Kuschela *Židovi, kršćani, muslimani*.

U egzemplarnim slučajevima koje ćete naći u ovoj knjizi autor nastoji potvrditi i svoju tezu da *politike identiteta* nastoje pomoću religije, i recimo tako, pomoću zapretanoga “kolektivnog sjećanja” mobilizirati pojedince na zajedničko djelovanje, povesti ih u rat. Oni su zauzeli zemlju naših otaca, zemlju gdje su naše srpske, hrvatske, muslimanske, židovske svetinje. Uzmimo kao primjer Kosovo, ili pak Jeruzalem. Naravno, koristeći se *arbitrima sjećanja*, ili ja bih ipak rekao, “škrinja-ma sjećanja”, politički vođe uz dokaze o etničkoj povezanosti posežu i za drugim simboličkim oruđima, posebno za onima koji “stoje u vezi s krvlju i simboličkom vrijednošću koju krv dobiva kada se udružuje s vjerovanjem u kolektivni identitet”, čist i različit od drugih. Čistokrvni Hrvat, Srbin, Bošnjak!

Autor se u svome predgovoru nada da objavljivanje njegove knjige na hrvatskome jeziku, a što je učinjeno zahvaljujući ponajprije prof. Zrinščaku, ali i renomiranome hrvatskom nakladniku Golden marketingu – Tehničkoj knjizi predstavlja za njega nadu da “sjećanje naroda koji su, unatoč svemu, umjeli zajedno živjeti nije u potpunosti žrtvano na oltaru politike identiteta koje danas, kako se čini, najbolje prolaze u suvremenome svijetu”.

Iako nemamo prostora detaljnije se baviti svakim od navedenih poglavlja, ipak je potrebno ukratko reći nešto o svakome od tih egzemplarnih slučajeva:

Pace u prvome poglavlju opisuje situaciju na Šri Lanki (nekadašnjem Cejlonu), posebice nakon stjecanja neovisnosti 1948. godine, nakon čega i započinju sukobi između singaleške većine, budističke vjere, i tamilske manjine, hinduističke vjere. Uzroci sukoba: želja manjine da ima široku autonomiju, naravno kulturnu, a time i jezičnu, jer je jezik postao crtom razdjelnicom nakon što je singaleški proglašen službenim jezikom. Tamilci ne žele dominaciju drugih, upuštaju se u politički otpor tražeći odcjepljenje i vlastitu državu. U nastojanju da uguši tamilske pobunjenike singaleška vlada traži saveznika u budističkim redovnicima. Oni će uspjeti društveno legitimirati snažnu i neraskidivu povezanost “između budizma i singaleškoga etničkoga identiteta”. I tu zapravo započinje tzv. “uvlačenje” religije (budizma) u rat. Zadaća redovnika bila je ponovno izgraditi kolektivno sjećanje kod populacije koja više nije govorila singaleški nego engleski, kod populacije koja je desetljećima bila pod tuđinskom vlašću. Iz *škrinje sjećanja* izviru povijesni junaci koji su branili staru pradjedovsku i potom očinsku budističku svijest.

Objašnjavajući umiješanost religije u rat u Šri Lanki prof. Pace govori o stratifikaciji, o religijskom omjeru stanovništva te o unutarnjem prostornom smještaju, dakle društveno-ekonomskim odnosima koji su u bitnome doprinosili nastanku i trajanju krvavih sukoba. No, autor ne gubi iz vida naglasiti ulogu novoga naraštaja budističkih redovnika koji su prihvatili ideje *budističkoga reformizma* – pokreta unutar budizma koji je da bi sačuvao vlastiti identitet počeo u okupatoru i njegovoj religiji, u engleskom protestantizmu, gledati uzor. Odatle imamo i naziv *protestantski budizam*: vraćanje izvorima, fundamentima budizma, uz istodobno buđenje nacionalne, etničke svijesti. Na taj način protukolonijalna borba kombinira se s otkrivanjem izvornoga budizma kao korijena kolektivne nacionalne svijesti.

Budistički svećenici sada promoviraju novu doktrinu: ne odbacivati svijet, nego ići i propovijedati, i to uz naglašavanje prednosti koje budizam ima u odnosu na kršćanstvo, u cijelosti podupirati postojeću singalešku vladu. Zbog velikog društvenog značenja i uloge koju su u tome razdoblju imali budistički redovnici dolazi do "duboke integracije politike i religije". S druge strane, moderni budizam nudi jedan novi pogled na Budhin nauk. On više nije nauk samo i isključivo za najviše slojeve, nego i za obični svijet koji prihvaća asketizam, ali sve kako bi se približio svojim izvornim korijenima.

Represija singaleškog režima nad tamilskom manjinom uzrokovala je i seriju bombaških napada koje su izveli Tamilci. Oni su bili ciljano određeni: budistički hramovi – mjesta čuvanja kolektivnoga identiteta. Na taj način Tamilci postaju oni drugi, neprijatelji, koje treba istrijebiti, pobiti.

Ne treba stoga čuditi što današnji budistički redovnici pozivaju na sveti rat protiv nevjernika i nebudista radi spasa budizma.

Zaključno se, smatra Pace, može reći da religija omogućuje osjećaju kolektivnoga identiteta "dugotrajnu naraciju", ona ga opskrbljuje "dubinom i argumentima" te simbolima "koji postaju predmetom kolektivne obrane" za koju su svi uokolo neprijatelji.

U drugome primjeru Pace govori o **Svetoj zemlji**, započinjući još na početku knjige priču o tome kako je dvadesetpetogodišnji židov Jigal Amir, iz obitelji ortodoksnih židova, nakon vremena provedenog u molitvi u sinagogi, otišao u Tel Aviv gdje se održavala manifestacija za mir kao potpora Jicaku Rabinu u njegovim naporima za uspostavljanje mira s Palestincima. Priča Vam je zacijelo poznata. Židov Amir, a ne neki zajapureni golobradi Palestinac, ubio je židova Rabina, samo zato što je rabin bio spreman radi mira učiniti i neke ustupke. Na sudu mladi židov je naveo svoje religijske razloge počinjenja ubojstva: područje Zapadne obale spada u okvire svetih granica ranijih pokrajina Judeje i Samarije, u čijem središtu je Hebron, prva prijestolnica kralja Davida, u kojem je prema tradiciji Abrahamov grob. Vraćanje tih teritorija prema postignutome sporazumu Palestincima znak je izdaje zemlje koju je Bog obećao svome narodu. I da ne dužim: mladi židov je, navodi autor, rekao sucu: "onaj koji ustupi dio zemlje Izraelove, mora životom platiti taj suludi čin".

U istome poglavlju autor opisuje i palestinsku scenu, stvaranje radikalnoga islamskog pokreta Hamasa kao odgovor na već stvoreni židovski nacionalno-religijski pokret – Guš Emun koji će težiti obnovi teritorijalnog jedinstva zemlje Izraelove, očekivanje skoroga dolaska Mesije itd., posebno nakon poraza koji su izraelci doživjeli 1973. godine u Jomkipurskom ratu kada su morali vratiti i neke dijelove osvojenih teritorija. Veliku ulogu imat će tzv. *Teologija neuspjeha*, koja pokušava pronaći modele kako iz pretrpljenoga poraza izići vedra čela.

No, u novim oblicima međusobne borbe dolazi i do novoga religijskoga ritualiziranja poduzetih čina: atentator samoubojica (mučenik) prolazi kroz određeni obred: kamerom se snima njegovo svjedočenje vjere u Alaha i domovinu, cjelonočno mo-

litveno bdijenje kojim se priprema za izvršene čina čiji ishod zna: poginut će i on i oni koji su u njegovoj blizini – neprijatelji. Sada je to dvostruka sveta žrtva: krv mučenika koji je pripravan žrtvovati vlastiti život za svoju vjeru i zemlju, krv kojom je natopio zemlju svojih pradjedova a koju gaze njegovi neprijatelji, krv pomiješana s krvlju neprijatelja da bi unio nemir u neprijateljske redove.

Posebno poglavlje (treće po redu) pod naslovom *Balkanizacija religija* Pace posvećuje prostoru bivše Jugoslavije dajući pri tome povijesni slijed nastanka jugoslavenskih država. Baveći se najviše posljednjim desetljećima naše povijesti, on istinski traga i za razlozima dugotrajnosti sukoba na tim područjima, među koje ubraja situaciju nakon Titove smrti i težnju Srbije da bude “politički mozak” svim ostalima republikama i pokrajinama, a što je nailazilo na otpor. Iako to izravno ne spominje, ovo bi bio jedan od glavnih smjerokaza u pokazivanju uzročnika sukoba na južnoslavenskome području. On govori o Miloševićevom ukidanju autonomije Kosovu i Vojvodini, pomirbi Miloševićeva režima sa Srpskom pravoslavnom crkvom i ulogom Srpske pravoslavne crkve u prošlim ratovima.

Krajem osamdesetih u Sloveniji i Hrvatskoj traju procesi revizije kolektivnoga sjećanja uz stvaranje novih političkih stranaka među kojima u Hrvatskoj HDZ-a na čelu s Franjom Tuđmanom. Hrvatsko i slovensko proglašenje neovisnosti, te ubrzo poslije toga i bosanskohercegovačko.

Pace zaključuje da se Jugoslavija raspala “u prvome redu zbog političkih i ekonomskih razloga” te potom postavlja pitanja, a kako je moguće da nakon toga u ratovima od 1991. do 1995. godine religije počnu igrati tako važnu ulogu?

Ovdje je međutim potrebno spomenuti da je izvor svih ratova na ovim prostorima težnja velikosrpskih ideologa iskazana još u Memorandumu SANU i svesrdno podržavana od strane Srpske pravoslavne crkve.

Govoreći o religijama na Balkanu Pace navodi da one u rat ulaze polagano, slijedeći **kolektivno sjećanje**. One se javljaju kao poveznice rastrganog i isprekidanoga sjećanja sposobne zaliječiti i iscijeliti povijesne rane.

Ovdje je na djelu politika (kolektivnoga) sjećanja, jer identitet se gradi na autoritetu sjećanja koje je dugo bilo potiskivano, skrivano, koje je ostalo nepoznato. Kolektivno sjećanje jednoga naroda, smatra Pace, postaje narativni registar – **narativ epopeje žrtve i mučeništva** proživljenih u prošlosti, pa se u ovome vremenu moraju otkupiti kako bi se uzdignute glave moglo ići dalje, pri čemu je onaj Drugi uvijek kriv za naš neuspjeh i koji postaje prijetnja da naseli moj teritorij. Vjekovna hrvatska, srpska ognjišta itd., itd.

Pace je mišljenja da je na našim područjima došlo do sukoba *kolektivnih sjećanja* koja su veoma često simbolički politički ulog. U tome smislu potrebno je pored *politike identiteta* govoriti i o *politici (kolektivnoga) sjećanja*. Sinteza između identiteta i sjećanja pretvara se, smatra autor, u repertoar kolektivnoga djelovanja, pretvara se u čine, u djela, koja su završavala veoma često strašnim zlodjelima.

Potrebno je stoga reći, a to autor posebno naglašava, da su religije odigrale ključnu ulogu u rekonstrukciji kolektivnoga sjećanja, one su bdjele nad sudbinom naroda, nad svetim simbolima njegova identiteta, nad retorikom o nedokazanom kontinuitetu kolektivnoga sjećanja (72). Religije, smatra Pace, ovdje spajaju ono što je kroz povijest bilo razjedinjeno i to radi toga da spase izgubljenu čistoću, da narodni kolektiv izbavi od poniženja i patnji. U tome smislu religije su moćan regulator “kolektivnog sjećanja”. Ne treba stoga čuditi što se u nas tako veliki broj ljudi izjašnjava pripadnicima religijskih zajednica. Naime, smatra Pace, i mislim da se to u nas jako dobro zrcali, da ljudi i ne moraju biti praktični vjernici da bi prihvatili religiju kao uže spasa u trenucima vlastite ili ugroze cijeloga kolektiva od izvanjskoga neprijatelja. U tome smislu rat služi za obranu čistoće vlastite krvi.

Autor u potpoglavlju “Skriveni islam” govori o islamu na balkanskim prostorima, o oblicima njegova organizacijskog ustroja, uz napomenu da je balkanski islam plod u povijesnome smislu uglavnom širenja Osmanskoga Carstva. Uz to Pace želi kazati da se islam na Balkanu nakalemio na ranije običaje i tradicije, ali ih, što je jako važno naglasiti, nije uništio. Riječ je dakle o uvoznome islamu koji nije išao na iskorjenjivanje izvornih kulturalnih crta potčinjenih naroda (84). Islam postaje lokalna religija čije sjedište nije u Saudijskoj Arabiji ili Teheranu, nego u Sarajevu i Prištini. On navodi činjenicu da je Bosni i Hercegovina prije ratnih sukoba bila multikulturalno društvo u kojemu su muslimani činili većinu ne pokazujući nikada težnju za dominacijom nad ostalim etnoreligijskim zajednicama.

Stoga Pace ponovno postavlja pitanje: ako je sve to tako, zašto su religije na ovome području ušle u rat.

Međutim, Pace smatra da je potrebno razmatrati odnos **sjećanja, identiteta i religije**. Riječ je o osjećaju kolektivne pripadnosti sakrifikalnome narodu, povijesnoj žrtvi, koji je u svoju obranu prolio vlastitu krv. To naglašavanje stvara kod čovjeka osjećaj da se treba osvetiti za pretrpljenu nepravdu, da se može ubiti neprijatelja, onoga koji predstavlja smetnju ostvarenju vlastitoga identiteta na svome povijesnome tlu. Sve dok je u ratu čovjek u masi, rat traje. Onoga trenutka kada se ostane kao pojedinac, za njega rat prestaje. U središte pozornosti dolazi žrtvovanje. Ono je ritualna drama koja predviđa dvostruko usmrćenje: usmrćenje neprijatelja, ali i naroda koji osjeća da ga taj neprijatelj ugrožava. Prolijevanje krvi ima dvostruku vrijednost: “krv naroda eliksir je dugoga života koji treba pustiti da poteče da bismo ponovno stekli izgubljenu zemlju i čast, da bismo jedno i drugo otkupili”. Neprijateljeva krv je nešto od čega se trebamo očistiti. Usmrćenje Drugoga – neprijatelja – potvrda je vlastitoga identiteta

Pitanje sakrifikalnog naroda – istodobno sebe smatra žrtvom i prinositeljem žrtve u ritualnoj drami. Ovdje Pace daje jednu sjajnu sliku onoga što se događalo na ovim područjima, a o čemu se tek nedavno u Hrvatskoj počelo javno govoriti. Riječ je o tzv. **etničkome silovanju**, nasilju nad neprijateljevim ženama. Pace kaže: “prisilna oplodnja neke žene znači da ona postaje sakrifikalnom žrtvom u ritualu kojemu žrtvovatelj želi da žrtvina krv pročisti dijete koje će se tek roditi. Žene se

troši, a muškarce ubija: dvostruki ritual u kojemu se miješaju *smrt i eros, užitak i nasilje*. Pošto se tijelo žrtve ne može razdijeliti, ostaje jedino zemlja koju je potrebno osvojiti” (90).

U **četvrtome poglavlju** Pace se bavi situacijom u Ruandi, a to znači bavi se “religijskim uzrocima genocida” koji su Hutui počinili nad Tutsijima, koristeći se i ovdje analizom politike identiteta koja je, unatoč jednome jeziku, jednoj religiji (katoličanstvu) dovela do krvoprolića. Ta politika koju su provodili kolonizatori najprije Nijemci, potom Belgijanci i s njima u oba slučaja katolički svećenici (misionari) omogućili su jednoj manjinskoj skupini Tutsijima ne samo da ih drugi smatraju vrjednijima nego što su Hutui, nego su i sami bili uvjereni u to. I jedni i drugi prihvatili su katoličanstvo kao jedini mogući način opstanka i sudjelovanja na vlasti. Tutsiji naime prema toj politici identiteta nisu bili izvorno crnci, nego su baštinili neki drugi identitet – hamitski – smatrani su pametnijima, odvažnijima, sposobnijima, a to je promovirala i Katolička crkva. A to znači da i u ovome slučaju umjetna izgradnja identiteta i to na rasnoj osnovi dovela do stvaranja, odnosno remećenja dotadašnje društvene stratifikacije. Sve drugo što je iz toga proizišlo bio je rat, pokolj, progon, genocid.

U petome, zadnjemu poglavlju autor govori o žrtvovanju, o značenju žrtve u čovjekovu životu, kako za njega samoga tako i za zajednicu. Riječ je o trima oblicima žrtvovanja o kojima je govorio E. Durkheim: altruistično, egoistično te anomično samoubojstvo. Religija uspijeva sva ta tri oblika spojiti u jedno. Smatra da je tu analizu moguće uraditi na primjeru novih islamskih mučenika, samoubojica (muškaraca i žena) svejedno je li riječ o onima iz Čečenije, Irana, Iraka, Palestine itd. Pitanje. I uvijek se postavlja isto pitanje: što motivira ljude na žrtvu?

I da završim mislima njemačkoga sociologa religije Guenthera Kehrera, a koje sadržaj ove knjige temeljito potvrđuje. Kehrer naime kaže da religijske ideje ne mogu živjeti same. One mogu biti velike, snažne, moćne, mogu biti od Boga objavljene, ali ako nema ljudi, ako nema aktera, ako dakle nema onih koji će tim idejama biti ojačani, koji će se tim idejama koristiti da bi ostvarili svoje ciljeve, te ideje zapravo i ne postoje. Isto bi se moglo reći i za religije kao sustave koji nude životni smisao. A to znači sljedeće: religije će postojati ne samo dotle dok svojim idejama omogućuju ljudima osmišljavati vlastito ovozemaljsko postojanje, nego sve dotle dok su u stanju ljudima davati dokaze o njihovu identitetu, dok su u stanju motivirati ih da radi obrane toga identiteta krenu u rat, zapravo sve dotle dok su u stanju pomoću religije ostvarivati svoje ovozemaljske probitke.

U tome smislu, uvijek će se naći onih koji će “investirati u religiju”. A to ova knjiga jako dobro pokazuje. Stoga vam preporučujem da se potrudite samo započeti čitati prvih nekoliko stranica. Kasnije ćete nastaviti čitati i nitko vas neće od toga odbiti dok ne dođete do posljednje stranice.

Ivan Markešić